

MONOPOL OG KONKURRENCE¹⁾

AF THORKIL KRISTENSEN

1. I sin i 1911 udkomne Bog »Menneskelig Kvintessens« udvikler den norske Forfatter og Politiker Sigurd Ibsen, hvorledes det er de sociale Videnskabers Skæbne altid at være bagefter Udviklingen. Dette er til en vis Grad uundgaeligt, fordi selve disse Videnskabers Genstand stadig skifter Karakter. Naar man efter Overvindelsen af mange Vanskeligheder omsider er naaet frem til at forstaa det Samfund, hvori vi lever, saa — lever vi ikke i det mere; thi i Mellemtiden har Samfundet forandret sig. Dette, langt mere end Samfundsforholdenes meget omtalte »indviklede« Karakter, er Grunden til, at Socialvidenskaberne har haft saa svært ved at udforme en fast Lærebygning. Ret beset er jo enhver Videnskabs Genstand »indviklet«; men dette er ikke saa afskrækkende, naar den blot er nogenlunde uforanderlig, saa man kan give sig Tid til at analysere den. I Samfundslivet foregaar Forandringerne imidlertid saa hurtigt, at megen videnskabelig Energi bliver anvendt paa Analyser og Beskrivelser, der først bliver færdige, efter at Toget har forladt den Station, de handler om.

I den økonomiske Videnskab har dette Forhold som bekendt præget selve Grundstammen i Tankearbejdet. Den klassiske Værditeori er blevet til i en Tid, da Prisdannelsen hovedsagelig fandt Sted paa Markeder, der kom den frie Konkurrences Ideal ret nær. I det mindste troede man, at det var saaledes, og da man tilmed almindeligvis ansaa Friheden for noget godt, som man burde arbejde henimod, er det kun naturligt, at Kernen i den klassiske Teori er blevet Beskrivelsen af den frie Konkurrences Mekanik.

Imidlertid varede det ikke længe, før der kom et Omslag. Det

¹⁾ Artiklen svarer i Hovedsagen til et Foredrag, holdt paa det nordiske Møde for yngre Socialøkonomer i Stockholm den 30. Maj 1936.

MONOPOL OG KONKURRENCE¹⁾

AF THORKIL KRISTENSEN

1. I sin i 1911 udkomne Bog »Menneskelig Kvintessens« udvikler den norske Forfatter og Politiker Sigurd Ibsen, hvorledes det er de sociale Videnskabers Skæbne altid at være bagefter Udviklingen. Dette er til en vis Grad uundgaeligt, fordi selve disse Videnskabers Genstand stadig skifter Karakter. Naar man efter Overvindelsen af mange Vanskeligheder omsider er naaet frem til at forstaa det Samfund, hvori vi lever, saa — lever vi ikke i det mere; thi i Mellemtiden har Samfundet forandret sig. Dette, langt mere end Samfundsforholdenes meget omtalte »indviklede« Karakter, er Grunden til, at Socialvidenskaberne har haft saa svært ved at udforme en fast Lærebygning. Ret beset er jo enhver Videnskabs Genstand »indviklet«; men dette er ikke saa afskrækkende, naar den blot er nogenlunde uforanderlig, saa man kan give sig Tid til at analysere den. I Samfundslivet foregaar Forandringerne imidlertid saa hurtigt, at megen videnskabelig Energi bliver anvendt paa Analyser og Beskrivelser, der først bliver færdige, efter at Toget har forladt den Station, de handler om.

I den økonomiske Videnskab har dette Forhold som bekendt præget selve Grundstammen i Tankearbejdet. Den klassiske Værditeori er blevet til i en Tid, da Prisdannelsen hovedsagelig fandt Sted paa Markeder, der kom den frie Konkurrences Ideal ret nær. I det mindste troede man, at det var saaledes, og da man tilmed almindeligvis ansaa Friheden for noget godt, som man burde arbejde henimod, er det kun naturligt, at Kernen i den klassiske Teori er blevet Beskrivelsen af den frie Konkurrences Mekanik.

Imidlertid varede det ikke længe, før der kom et Omslag. Det

¹⁾ Artiklen svarer i Hovedsagen til et Foredrag, holdt paa det nordiske Møde for yngre Socialøkonomer i Stockholm den 30. Maj 1936.

er ikke nødvendigt her at fremhæve, hvorledes monopolistisk prægede Markedsformer efterhaanden har bredt sig. Indirekte har dette haft den Virkning, at det er blevet mere klart, hvor begrænset det Omraade er, som den frie Konkurrence har behersket, selv i den Tid, man plejer at kalde Frihandelens.

Den Maade, hvorpaa denne udvidede Forstaaelse har paavirket Videnskaben, er meget karakteristisk. Det er gaaet her som paa alle andre Omraader indenfor Økonomien: den praktisk-politiske Litteratur er som Helhed gaaet forud for den teoretiske. Man gaar straks i Gang med de praktiske Opgaver, man mener at se for sig, og først efterhaanden som man derved lærer, at Forholdet er mere sammensat, end man troede, tvinges man ind paa den systematiske Undersøgelse af Problemernes Karakter, som man plejer at kalde Teori. I god Overensstemmelse hermed falder den økonomiske Monopol-litteratur i to ret skarpt adskilte Grupper, tilhørende hver sin Periode. I de 25 Aar, der gik nærmest forud for Verdenskrigen dominerede den praktiske Litteratur, særlig Trustlitteraturen i Amerika, og dette er jo ogsaa Trustlovenes Tid. Først efter Krigen, ja egentlig først i de sidste ti Aar, har den teoretiske Monopol-litteratur taget sit store Opsving¹⁾. En Række Forfattere har i disse Aar arbejdet paa at udforme den monopolistiske Prisdannelses Mekanik og derved skabe en mere realistisk Pristeori.

Det er ikke Meningen her at bygge videre paa denne Teori, men derimod at undersøge nogle af de Karaktertræk hos de to Markedsformer, der bestemmer, hvilken af dem, der i hvert enkelt Tilfælde faar Overtaget. Det indirekte Formaal hermed er at bidrage til Belysningen af den Bevægelse henimod større Monopolisering, som vi har oplevet og stadig oplever. Hvilke er de Faktorer, som har fremkaldt denne Udvikling? Vil den fortsætte, og hvor vil den føre hen? Under Arbejdet med disse Spørgsmaal kan man ikke undgaa at komme ind paa det mere teoretiske Problem: hvad Monopol og Konkurrence egentlig er, og herom skal der først gøres et Par Bemærkninger.

2. De to Begreber har kun Mening i en Bytteøkonomi, hvor der købes og sælges. Naar en Køber ved Anvendelsen af sin Købekraft er i Stand til at vælge mellem to eller flere Sælgere, er der Konkurrence mellem disse. Denne Definition understre-

¹⁾ Se f. Eks. Prof. Zeuthens Omtale af *Chamberlins* og *Mrs. Robinsons* monopolteoretiske Arbejder, *Nationaløk. Tidsskr.* 1934, S. 200 ff.

ger paa den ene Side, at Køberen har en vis Valgfrihed, og paa den anden, at hver enkelt af Sælgerne i nogen Grad er bundet i sine Dispositioner m. H. t. Prisen. En Sælgers Dispositionsfrihed i dette Stykke begrænses, saa snart der er andre Sælgere, som ogsaa kan tilfredsstille et eller flere af Køberens Behov. Enhver, der kan tilfredsstille blot et enkelt af en Købers mange Behov, er altsaa med i Konkurrencen om hans Købekraft; men det siger sig selv, at jo mere den Vare, en vis Sælger har, ligner det, der tilbydes af andre, des stærkere er Begrænsningen i hans Dispositionsfrihed m. H. t. Prisen. Yderpunktet naas, hvor der er et meget stort Antal Sælgere, hvis Varer er fuldstændig ens i Køberens Øjne. I saa Fald har den enkelte Sælger slet ingen Indflydelse paa Markedsprisen, og man taler derfor om fuldstændig eller fri Konkurrence. Det er imidlertid vigtigt at fremhæve, at medens Sælgeren her er fuldstændig bundet m. H. t. Prisen, er han lil Gengæld fuldstændig frit stillet m. H. t. *K v a n t u m*. Forudsat, at han vil acceptere den herskende Markedspris, kan han altid producere og sælge saa meget, han vil. Det karakteristiske for det frie Marked er jo netop, at den enkelte betyder saa lidt i Forhold til Helheden, at de Produktionsændringer, han er i Stand til at foretage, er uden kendelig Indvirkning paa Prisen.

— *Monopol* betyder Ene-Salg. I en vis Forstand har enhver Sælger Monopol. A. er den eneste, der sælger netop det Produkt, der fremstilles i A.'s Virksomhed. Men hvis dette Produkt i Køberens Øjne er fuldstændig lig med det, der tilbydes af en Række andre Sælgere bliver Ordet Monopol dog uden reel Betydning. Naar der er fuldstændig eller fri Konkurrence, er Monopolelementet altsaa 0. Naar derimod A.'s Vare adskiller sig fra alle andre Varer i nogen Henseende, der har Interesse for Køberen (Kvalitet, Indpakning, Stedet, hvor den findes, Maa-den, hvorpaa den sælges o. s. v.), er der et Element af Monopol. Sælgeren har da en vis Dispositionsfrihed m. H. t. Prisen. Det lader sig ikke gøre at finde nogen eksakt Maalestok for Monopolelementets Styrke; men i al Almindelighed kan det siges, at jo vanskeligere det er for Køberen at erstatte sine Køb hos A. med Køb hos andre, des mere effektivt er Monopolet.

Det er derfor ikke blot gennem Sammenslutninger eller Opkøb af bestaaende Virksomheder, at Monopoler opstaar. Man kan ogsaa skabe sig en monopolagtig Stilling ved Specialisering, idet man giver sin Vare et Særpræg, øger Afstanden mellem den og andre Varer, saaledes at Køberen nødig vil erstatte den med

noget andet. I daglig Tale kalder man ikke dette for Monopol; men Formaålet er det samme som ved Sammenslutningen. I begge Tilfælde søger man at skabe sig et specielt, mere eller mindre isoleret Marked, saaledes at man kan sætte sin Pris nogenlunde uafhængigt af andre Producenter.

Denne Frihed m. H. t. Prisen opnaas imidlertid kun paa Bekostning af den Frihed m. H. t. Kvantum, der kendetegner den frie Konkurrence. Alt andet lige kan en Monopolist kun forøge sin Produktion, naar han vil acceptere en Nedgang i Prisen. Det fremgaar heraf, at Monopolet ikke ubetinget er den fordelagtigste Markedsform for en Sælger. Derved, at man indstiller sig paa et isoleret Marked, som man prøver at forbeholde sig selv, begrænser man ogsaa sin Evne til at optræde effektivt paa andre Markeder, naar dette maatte være fordelagtigt. Naar A.'s Vare er saadan, at den vanskeligt kan erstattes af andre, kan den naturligvis ogsaa selv vanskeligt erstatte andre Varer.

Det er derfor umuligt paa Forhaand at sige noget om, hvad der er mest fordelagtigt for en Producent, fri Konkurrence eller Monopol. Som Regel kræver det ikke ubetydelige Omkostninger at skabe sig et isoleret Marked. Varen skal have en særlig Karakter, og den skal opreklameres, ligesom man stadig maa gøre en Indsats for at fastholde det Publikum, man har formaaet at interessere for Varen. I nogle Tilfælde vil den Kombination af Pris og omsat Mængde, der kan opnaas under Monopol, være saa meget bedre end Kaarene paa det frie Marked, at det betaler sig at ofre de Omkostninger, Monopolets Dannelse kræver, i andre Tilfælde ikke. Det samlede Prissystem falder paa denne Maade i to Dele, en, hvor den frie Konkurrence er den fordelagtigste Markedsform for Sælgerne, og en anden, hvor en mere eller mindre udpræget Monopolisering er mere fordelagtig. Grænsen mellem disse to Omraader forskyder sig fra Tid til anden og er naturligvis ogsaa forskellig paa forskellige Steder. Nu lever vi tilfældigvis i en Periode, der har set Grænsen forskyde sig saaledes, at det monopolistiske Omraade er kommet til at udgøre en større Del af Helheden. Om Aarsagerne hertil skal der gøres nogle Bemærkninger i det følgende; men det forekommer mig vigtigt først at fremhæve det relative i Fordelene ved de to Systemer, set fra Sælgerens Synspunkt. Der er Tusinder af Producenter i Dag, der sælger under praktisk talt fuldstændig fri Konkurrence, skønt de godt kunde opnaa en mere eller mindre udpræget monopolistisk Stilling. Under andre Forhold vilde de maaske vælge Mono-

polet; men for Tiden ser de ikke deres Fordel ved at isolere en Del af Markedet.

At Monopol betyder Isolering, ser man maaske bedst af nogle Eksempler. I Byernes Omegn kan Landmændene sælge deres Mælk paa to Maader: De kan levere den til Mejeriet paa sædvanlig Vis. Her har de Frikonkurrencens Fordele og Ulemper. De kan altid komme af med Mælken, men kun til den herskende Markedspris. En Landmand kan imidlertid ogsaa sælge sin Mælk i den nærmeste By. Det kræver særlige Omkostninger (Anskaffelse af Vogn og Flasker, tidlig Malkning, maaske Dyrlegekontrol o. s. v.), og der kan kun afsættes de Mængder, som svarer til den Kundekreds, man har skabt sig. Til Gengæld opnaar man maaske en højere Pris end paa Mejeriet. Personlige Anlæg og andre specielle Forhold afgør, om et saadant lille Monopol synes mere fordelagtigt end det frie Marked. — En tilsvarende Dobbelthed ser man for Tiden i det engelske Landbrug, hvor Farmerne indbydes til at tegne sig for kontraktmæssige Svineleverancer til garanterede Priser. Mange Farmere foretrækker imidlertid at sælge Svinene i det frie Marked, og Slagterierne faar derved de ønskede Svin paa en anden Maade. Deraf det for mange Danske uforstaaelige Forhold, at der hvert Aar meldes om Kontrakttegningens Fiasko, medens vor Kvota alligevel bliver nedsat.

Ogsaa i de fleste Trafikarter ser man et bundet Marked jævnsides med et relativt frit. Trampskibsfarten kommer den frie Konkurrencens Ideal meget nær, medens Ruterne repræsenterer Monopolet. Ruterederiet udvælger sig en bestemt Del af Markedet, som det dyrker intensivt. Indenfor dette Omraade har det en vis Frihed m. H. t. Fragterne; men Skibene skal indrettes efter Ruten, og de kan derfor vanskeligt flyttes over paa andre Markeder, selv om disse maatte udvikle sig gunstigere. Trampskibet kan derimod altid opsøge det Marked, der i Øjeblikket er bedst, og i Depressionstider kan man i hvert Fald begrænse Tabet ved Oplægning af Skibet. Ruten maa derimod betjenes uafbrudt, da man ellers mister sin goodwill. — Ogsaa i Motorbranchen møder man denne Forskel mellem Rute og Tramp. Det er her Vognmændene og Droskekompagnierne, der repræsenterer Tramparten.

Det, der er fælles for disse Eksempler, er, at man har Valget mellem to Markedsformer, en stærkt konkurrencepræget og en mere monopolistisk betonet. Naturligvis er der ikke Tale om to skarpt adskilte Kategorier. I enhver Markedssituation er der et

Element af Konkurrence, fordi der altid er flere Sælgere, der appellerer til Købernes Gunst. Samtidig er der som Regel et Element af Monopol, fordi den enkelte Sælger næsten altid adskiller sig fra de andre paa et eller andet Punkt, selv om hans Særstilling maaske kun bestaar i, at han personligt kender en Kreds af Købere, som derfor i nogen Grad føler sig bundet til ham. Man kan altsaa tænke sig samtlige Markedsformer ordnede i en Række efter Monopolelementets Styrke. Ofte forestiller man sig denne Række som en Strækning med to Endepunkter, fri Konkurrence og fuldstændigt Monopol, hvor henholdsvis Monopol- og Konkurrenceelementet er 0¹). Det fuldstændige Monopol er imidlertid en Fiktion. Det defineres af *Chamberlin* som den Tilstand, der foreligger, naar en enkelt har Herredømme over Forraadet af alle økonomiske Goder — først da er al Konkurrence udelukket. Man vil dog let se, at den paagældende, saa mægtig han ogsaa er, ikke har noget Monopol. Han kan nemlig overhovedet intet sælge, da ingen anden har noget at yde til Gengæld for hans Varer. Bytteøkonomien er ophævet.

Man kan bedre sammenligne »Monopolrækken« med den positive Tallinie, der kun har eet Endepunkt, nemlig Nulpunktet (fri Konkurrence), men som fortsætter ubegrænset til den anden Side. Paa denne Række kan de enkelte Producenter til en vis Grad selv vælge deres Position, og paa den Maade faar vi trods Markedsformernes Mangfoldighed alligevel to skarpt adskilte Tendenser frem. Man kan dyrke sit Marked intensivt, i Retning af Isolering og Monopol, eller man kan dyrke det ekstensivt, i Retning af mere effektiv Konkurrence. Til Belysning af disse to Tendenser skal endnu anføres et enkelt Eksempel.

Er Reklamen et Vaaben i Konkurrencens eller i Monopolets Tjeneste? En Undersøgelse vilde sikkert vise, at der er to Arter af Reklame, dog uden nogen skarp Adskillelse imellem dem. Den ene Art fremhæver Varens Særpræg, søger at lægge en Afgrund mellem denne og andre Varer for at appellere til det særlige Publikum, man ønsker at fastholde. Tendensen er altsaa intensiv, monopolbetonet. Den anden Art af Reklame er konkurrencebetonet. Den søger at skaffe Producenten Indpas paa det almindelige Marked ved at fremhæve, at ogsaa denne Vare, dette Hotel, dette Sommerpensionat o. s. v. tilfredsstiller de Krav, som

¹) Se f. Eks. *Chamberlin: The Theory of Monopolistic Competition* S. 63.

alle stiller. Det vilde være interessant, om Reklameeksperter vilde undersøge Rigtigheden af denne Hypotese.

3. De specielle Forhold bringer altsaa snart den ene, snart den anden Tendens i Forgrunden. Man maa derfor søge Forklaringen paa Nutidens Monopoltendens i Forhold, der er særegne for Nutiden, og det ligger da nær at pege paa Teknikkens Forandring der har været særlig udpræget i Industrien og Trafikvæsenet, de samme Erhverv, som udviser den mest udprægede Monopolisering.

Hvis en bestemt Markedsform skal realiseres, er det ikke nok, at den er ønskelig. Den skal ogsaa være mulig. Den nye Teknik har, saa vidt jeg kan se, forøget Mulighederne for begge Tendenser; den har m. a. O. gjort det lettere at vælge den Tendens, der synes ønskelig. Trafikmidlernes Forbedring har nemlig bragt Markeder, der forhen var isolerede, i nærmere Forbindelse med hinanden og derved skabt mange Muligheder for Udvidelse af Konkurrencen. Senere har Teknikken haft en anden Virkning, der letter Monopoliseringen. Der tænkes paa Stordriftens Udvikling, der formindsker Bedrifternes Antal og derved baner Vej for den monopolistiske Sammenslutning.

Det er saaledes blevet lettere at faa den Markedsform, man ønsker. Samtidig har en tredie af Teknikkens Virkninger i høj Grad forøget Ønskeligheden af Monopolet. Det drejer sig om de faste Omkostningers stærke Vækst. Der er ikke blot stigende Udgifter til den faste Realkapital; men man arbejder ogsaa i voksende Grad med et fast Personale, bestaaende af Funktionærer og Specialarbejdere. Det afgørende ved disse Udgifter er, at de er irreversible; man kan udvide dem, naar det ønskes; men de kan ikke vilkaarligt indskrænkes igen, hvis Efterspørgselen ikke holder sig paa det forventede Niveau. Derfor indebærer de altid en Risiko. De faste Omkostninger er en Hovedkilde til Usikkerheden i Nutidens Økonomi.

Denne Usikkerhed (for Producenterne) forøges af Konkurrencen, medens Monopoliseringen tenderer til at formindske den. Der kan ikke føres noget generelt Bevis for denne Paastand, og det er muligt at forestille sig Tilfælde, hvor den ikke holder Stik. Imidlertid tyder baade den daglige Erfaring og et nærmere Studium af Prisdannelsen under de to Markedsformer paa, at Sætningen dækker Forholdene paa langt den største Part af de faktisk eksisterende Markeder. An-

detsteds¹⁾ har jeg behandlet dette Problem noget mere udførligt. Her skal kun gøres et Par Bemærkninger derom.

Naar Efterspørgselen gaar ned, vil Prisen under fri Konkurrence falde stærkt; thi ingen holder op at producere, saa længe de variable Omkostninger (Grænseomkostningerne) dækkes af Salgsprisen. Om der bliver nævneværdigt til overs til Dækning af de faste Omkostninger, er under disse Forhold usikkert. Er der derimod et betydeligt Monopolelement, vil man straks formindske Udbudet, hvorved Prisfaldet begrænset. Under en stærk Konkurrence kan man ikke sikre sig paa denne Maade; hvis den ene af 1000 Konkurrenter formindsker sit Udbud, vil de øvrige straks fylde den tomme Plads, og Prisfaldet afbødes ikke.

Monopolet er den eneste effektive Assurance mod den Risiko, de faste Omkostninger indebærer. Derfor gøres de store Fremstød i monopolistisk Retning ofte i Depressionstider, naar denne Risiko er aktuel. Den sidste Depression frembyder mange Eksempler paa dette, og den har bragt en »monopolteknisk« Nydannelse, hvis Rækkevidde det er vanskeligt at overse. Man har nu lært ved Statens Hjælp at monopolisere Erhvervsgrene, der bestaar af Titusinder af omtrent ensartede Virksomheder, og som derfor skulde synes forudbestemt til at arbejde under fri Konkurrence. Først og fremmest gælder dette Landbruget. Man gaar her frem i to Tempi, idet man først udelukker fremmed Konkurrence ved Hjælp af Told eller Kvota og derpaa organiserer de indenlandske Producenter under Ledelse af et Raad, der fastsætter kartelagtige Bestemmelser for de enkeltes Produktion. Det kan nu fastslaas, at enhver betydende Erhvervsgren kan monopoliseres, hvis Staten vil det, og det kan ske indenfor Rammerne af den nuværende Samfundsordning.

— I det foregaaende er der kun talt om Sælgermonopol. Dette er praktisk talt den eneste Monopolform for Færdigvarers Vedkommende. Et Købermonopol kan vanskeligt opstaa, da Forbrugernes Antal jo altid er meget stort. Et vist Monopolelement paa Købersiden kan ganske vist opstaa gennem Forbrugerkooperationen, men Erfaringen tyder paa, at denne selv gaar over til at producere de vigtigere Varer, efterhaanden som dens Behov for dem bliver større. Den bliver da Efterspørger af Produktionsmidler, og hvis den faar en monopolagtig Stilling som Køber, bliver det derfor snarest paa dette Omraade.

¹⁾ Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi 1936, 3. Hæfte.

Overhovedet kan Købermonopoler nærmest tænkes at forekomme paa Markederne for Produktionsmidler. Aarsagen vil da som Regel være den, at Køberen har et Monopol (Sælgermonopol) i den eller de Produktionsgrene, hvor det paagældende Produktionsmiddel anvendes. Købermonopolet vil m. a. O. være afledt af et Sælgermonopol paa en eller flere Færdigvarer. Det følger heraf, at de Faktorer, der fører til disse to »modstaaende« Monopolformer, stort set maa være de samme, og det er derfor berettiget, naar man ved de fleste Undersøgelser — ogsaa nærværende — har gjort Sælgermonopolet til det egentlige Centrum i Fremstillingen, medens Købermonopolet behandles mindre udførligt.

— En Særstilling indtager Arbejdsmonopolet, der forøvrigt er dobbeltsidigt, idet baade Køber og Sælger plejer at være en Organisation. Monopoliseringen af Arbejdsmarkedet er foregaaet omtrent samtidig med den tilsvarende Udvikling paa de egentlige Varemarkeder; men det er vanskeligt at afgøre, hvor megen Aarsagsforbindelse der er mellem disse to Bevægelser. En vis Forbindelse er der utvivlsomt. Den Ubevægclighed, som kendetegner den monopolistisk fastsatte Arbejds løn, er lettest at gennemføre, naar de Produkter, Arbejderne fremstiller, har en tilsvarende stabil Prisdannelse. Arbejdsmonopolet har da ogsaa især bredt sig i de Erhvervsgræne, der er gaaet i Spidsen for den almindelige Monopolisering, Industrien og Trafikvæsenet. Der er forøvrigt Grund til at tro, at Aarsagsforbindelsen mellem den monopolistiske Tendens paa henholdsvis Arbejdsmarkedet og Varemarkederne til en vis Grad er gensidig; men jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa dette Problem.

4. Det staar tilbage at gøre enkelte Bemærkninger om Fremtidsudsigterne. Den tekniske Udvikling synes stadig at gaa i den Retning, at de faste Omkostninger faar større Betydning, og det er derfor sandsynligt, at Monopoliseringen vil fortsætte. I samme Retning virker det, at man nu har lært ved Statens Hjælp at organisere Landbruget og lignende Erhverv paa monopolistisk Basis. Overhovedet indtager Statsmagten nu i alle Lande en anden Holdning overfor dette Spørgsmaal end tidligere. Den Stabilitet i Priserne, som kendetegner Monopolet, er tiltalende for en Regering, og Faren for Sammenbrud af industrielle Virksomheder og af de Banker, der finansierer dem, kan ogsaa føre til, at man søger at beskytte de paagældende Markeder og maaske — som i

Englands Kulindustri for Øjeblikket — at opmuntre til Sammenlutninger.

Den Frygt for en Udbytning af Forbrugerne, som i sin Tid fremkaldte Kampen mod Monopolerne, er vistnok aftaget stærkt og med Rette. Dette hænger sammen med en betydningsfuld Ændring i Udviklingen, som særlig har gjort sig gældende i Aarene efter Krigen. Monopoliseringen er paa en Maade begyndt at neutralisere sine egne Virkninger.

Et af de mest karakteristiske Træk i de sidste Aartiers Udvikling er den voldsomme Vækst i Antallet af forskellige Varer. Der fremkommer stadig nye Artikler, og Forbrugerne faar paa denne Maade mere og mere at vælge imellem. En ny Vare betyder maaske et nyt Monopol; men samtidig svækker den Intensiteten i de allerede bestaaende ved at konkurrere med de ældre Varer om Forbrugernes Købekraft. Mest effektiv er denne Svækkelse naturligvis, naar den nye Vare direkte kan erstatte en ældre; men indirekte konkurrerer enhver Vare med alle andre. Idet Køberne saaledes faar større Valgfrihed, bliver de mindre afhængige af den enkelte Producent (Producentgruppe), og det var denne Afhængighed, der indebar en Fare for Udbytning — hvorledes dette Ord nu end skal forstaas.

Hertil kommer, at efterhaanden faar alle Samfundsklasser, ogsaa Arbejderne og Landbrugerne, et eller andet Monopol. Hvis der er en Udbytning, bliver den altsaa gensidig, og i saa Fald bliver Ordet Udbytning jo uden Mening.

Det praktiske Monopolproblem faar derved en anden Karakter end før. Hvis Monopolelementet breder sig i alle Prissystemets Grene, bliver Priserne mindre bevægelige; men samtidig bliver Tendensen til Nedsættelse af Beskæftigelsesgraden i daarlige Tider stærkere, fordi det er paa denne Maade, Monopolet kan begrænse Prisfaldet. Prissystemets Variationsform bliver en anden, og det maa antages, at dette bl. a. har Indflydelse paa Konjunkturernes Forløb; men de herhen hørende Problemer er kun lidet udforskede.
